

Institucinės dimensijos vaidmuo darnaus vystymosi koncepcijoje

Vladislavas Domarkas

*Kauno technologijos universitetas
K. Donelaičio g. 20, LT-44239 Kaunas*

Vita Juknevičienė, Roberta Kareivaitė

*Šiaulių universitetas
Architektų g. 1, LT-78366 Šiauliai*

crossref <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ppaa.11.3.2503>

Anotacija. Straipsnyje aptariamas institucinės dimensijos vaidmuo darnaus vystymosi koncepcijoje, kuris atsispindi identifikuojant institucinės dimensijos lygiavertiškumą socialinei, ekonominei ir aplinkosauginei dimensijoms bei atskleidžiant naujojo viešojo valdymo reikšmę darnaus vystymosi politikos formavimui ir įgyvendinimui. Pagrindžiama idėja, kad valstybės valdymo ir administravimo organizacijos turi būti aktyviai įtraukiamos į darniam vystymuisi tinkamų sąlygų sudarymo ir nuolatinio stiprinimo procesus, nes subalansuotumo siekis vis labiau daro įtaką valstybių politikai per globalių organizacijų informacijos kanalus ir jų institucinius tinklus.

Raktažodžiai: darnus vystymasis, institucinė dimensija, naujasis viešasis valdymas.

Keywords: sustainable development, institutional dimension, new governance.

Įvadas

Šiuolaikinė visuomenė, bandanti susidoroti su įvairiausiais iššūkiais, kuriuos skatina šiuolaikiniai globalizacijos, ekonominės konkurencijos, socialinių ir politinių neramumų, technologinių pokyčių, kintančios darbo rinkos, klimato atšilimo, išsenkančių gamtos išteklių ir pan. procesai, vis daugiau reikalavimų kelia valstybių politikai ir tos politikos įgyvendinimui viešojo administravimo aspektu. Neišvengiamai kylant įtampai tarp įvairių interesų grupių susidarė prielaidos atsirasti naujai ekonominių, socialinių ir aplinkosauginių tikslų suderinamumo tendencijai – darnaus vystymosi koncepcijai.

Darnus vystymasis kaip procesas pradėtas įgyvendinti XX a. pabaigoje, kai buvo pripažinta, jog ekonominė, socialinė ir aplinkosauginė sritys turi vystytis suderintai. Taip siekiama, kad kuo mažesnė žala būtų padaryta žmogui ir aplinkai. Kylant vis daugiau ekonominių problemų, veikiant socialinių grupių interesams, didėjant aplinkosauginiams reikalavimams, formuojantis pasauliniams instituciniams tinklams,

darnus vystymasis tapo neatsiejamais šiuolaikinės demokratinės visuomenės atributas ir ypač aktualus mokslinių tyrimų objektas.

Darnaus vystymosi principai tarptautiniu mastu buvo patvirtinti 1992 m. Rio de Žaneire įvykusioje pasaulio viršūnių susitikimo Jungtinių Tautų aplinkos ir vystymosi konferencijoje. Tačiau net ir praėjus 20 metų po pirmųjų žingsnių suderinamumo link, vėl aptariami tie patys probleminiai klausimai: kaip užtikrinti gyventojų gerovę, sprendžiant ne tik ekonomikos augimo, bet ir skurdo mažinimo problemas, mažinant aplinkai daromą žalą, t. y. siekiant gamtos išteklių taupymo ir apsaugos.

2012 m. birželio mėn. įvykusioje „Rio+20“ konferencijoje daugiausia dėmesio buvo skiriama žaliajai ekonomikai ir institucinei struktūrai. Vėl buvo aptariama, kaip spręsti šias problemas ir šalinti teisės aktų įgyvendinimo trūkumus. Pabrėžta, kad minėtų trijų sričių tikslus galima suderinti tik naudojantis institucine aplinka, nes institucijos ir jų priimami sprendimai veikia ekonominę, socialinę ir aplinkosauginę dimensijas, o šios savo ruožtu daro poveikį institucijoms. Konferencijos rezultatų leidinyje pripažįstama, kad „demokratija, gerasis valdymas ir įstatymų valdžia nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis, kaip ir įgalinančioji aplinka, yra darnaus vystymosi, apimančio subalansuotą ir visaapimančią ekonominį augimą, socialinį vystymąsi, aplinkos apsaugą, skurdo ir bado šalinimą, pagrindas“ [23, p. 2]. Pabrėžiama, kad, siekiant darnaus vystymosi tikslų, būtinos visų lygių efektyvios, skaidrios, atskaitingos ir demokratinės institucijos. Remiantis aiškiai išreikšta tendencija, stiprėja ir institucinės dimensijos svarba darnaus vystymosi koncepcijoje. Tačiau mokslinėje literatūroje, nagrinėjančioje subalansuotumo problemas, iki šiol labiausiai buvo orientuojamasi į ekonominę, socialinę ir aplinkosauginę triadą, dar mažai dėmesio buvo skiriama institucijų vaidmeniui. Todėl šiame straipsnyje siekiama atskleisti šiuolaikinę darnaus vystymosi sampratą, identifikuojant institucinės dimensijos lygiavertiškumą kitoms trimis dimensijoms, išryškinant jos poveikį darnaus vystymosi politikos formavimui ir jos įgyvendinimui, taip pat atrandant naujojo viešojo valdymo¹⁰ ir darnaus vystymosi koncepcijų sąsajas.

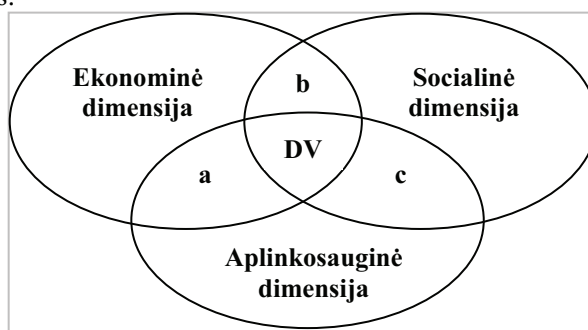
Darnaus vystymosi samprata

Darnaus vystymosi samprata buvo analizuota akcentuojant įvairius jos aspektus. Mokslinėje literatūroje [6; 8; 13] dažniausiai yra vartojama Jungtinių Tautų Pasaulinės aplinkos apsaugos ir plėtros komisijos (angl. *United Nations World Commission on Environment and Development*) pateikta apibrėžtis – darnus vystymasis apibūdinamas kaip vystymasis, tenkinantis dabartinio laikotarpio poreikius, nesudarant pavojaus būsimums kartoms juos tenkinti, t. y. ekonomikos plėtra atitinka aplinkosauginius reikalavimus. Kiti mokslininkai pateikia platesnį požiūrį. Teigiama, kad darnus vystymasis – tai žmogaus veikla, kuri padeda vystyti bendruomenei žemėje [7]; arba

¹⁰ Apibūdinant šiuolaikinius viešojo valdymo bruožus, dabartiniu metu vartojamos įvairios sąvokos: *naujasis viešasis valdymas* (angl. – *new governance*), *gerasis valdymas* (angl. – *good governance*), *bendradarbiaujantis valdymas* (angl. – *collaborative governance*) ir kt. Lietuviškoje mokslinėje literatūroje pastaraisiais metais dažniausiai vartojama sąvoka *naujasis viešasis valdymas*. Todėl ši sąvoka vartojama ir šiame straipsnyje.

darnus vystymasis traktuojamas kaip tam tikra ekonominė programa, kurioje dabartinės ir ateinančios kartos gerovė tampa vis svarbesnė ir aktualesnė [4]. Darnumas apibūdinamas ir kaip gamybos pajėgumų išlaikymas ilguoju laikotarpiu [11], o vystymasis – kaip siekimas socialinių tikslų, kuriuos visuomenė bando maksimizuoti, naudodama tam tikrus rodiklius: realių pajamų vienam gyventojui didinimą, higienos ir mitybos sąlygų gerinimą, išsilavinimą, priėjimą prie išteklių, gerovės teisingą paskirstymą ir laisvę [16]. Pastebima, kad dauguma autorių pateikia iš esmės tas pačias darnaus vystymosi apibrėžtis, akcentuojančias ilgalaikę šalies ūkio plėtrą, siekiant racionaliai suderinti visuomenės ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius interesus ir taip užtikrinant visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms neviršijus leistinų poveikio aplinkai ribų. Tačiau studijose ir publikacijose teigiama, kad darnaus vystymosi samprata dažniausiai apima tris pagrindinius aspektus, o institucijų vaidmuo nėra akcentuojamas, nors jis ir daro didelę įtaką ekonominių, socialinių ir aplinkosauginių tikslų derinimui bei jų jungimui į bendrą visumą.

Visų trijų pagrindinių darnaus vystymosi dimensijų – ekonominės, socialinės ir aplinkosauginės – tarpusavio ryšys pavaizduotas 1 pav. Joms susipynus atsiranda plotai „a“, „b“ ir „c“, turintys tam tikrą prasmę. Šių plotų bendroji dalis DV reprezentuoja apibendrintą darniojo vystymosi dimensiją. Plotą „a“ sudaro ekonominė ir aplinkosauginė dimensijos. Šiame plote reiškiasi ekonomikos įtaka aplinkai (išteklių naudojimas, emisijos, atliekos) ir aplinkos įtaka ekonomikai (gamtos ištekliai, atliekų kaupimas). Plotą „b“ sudaro ekonominė ir socialinė dimensijos, kuriose vyrauja ekonomikos poveikis socialinei sferai (pajamos, užimtumas) ir socialinės sferos poveikis ekonomikai (darbo jėga, gyventojų skaičius ir struktūra, vartojimo apimtys, švietimas, institucinės struktūros). Plotą „c“ sudaro socialinė ir aplinkosauginė dimensijos. Socialinės dimensijos poveikis aplinkai reiškiasi vykstant demografiniams pokyčiams, esant vartojimo įpročiams, o aplinkos poveikis socialinei sričiai reiškiasi prieinanant prie išteklių, esant poveikiui sveikatai, gyvenimo ir darbo sąlygoms.

1 pav. Darnaus vystymosi pagrindinių dimensijų sąsaja

Šaltinis: sudaryta autorių pagal [2].

Šiame straipsnyje vadovaujamosi Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės taikoma darnaus vystymosi samprata [3]. Ji papildoma instituciniu aspektu ir laikoma, kad tai yra visuomenės vystymasis, kuris sudaro galimybę pasiekti

visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, derinant aplinkosauginius, ekonominius ir socialinius visuomenės tikslus ir neviršijant leistinių poveikio aplinkai ribų. Vystymosi tikslai įgyvendinami per institucinę sistemą.

Klasikinėje darnaus vystymosi sampratoje institucinė dimensija neišskiriama kaip atskira dedamoji, todėl jos tam tikri aspektai tik įeina į ekonominės, socialinės ir aplinkosauginės sričių veiklas (formalizavimą, įteisinimą, palaikymą, rėmimą, infrastruktūros sukūrimą ir pritaikymą specialioms srities poreikiams ir pan.). Tačiau, kad kokia nors valstybės veikla galėtų visiškai funkcionuoti, būtina ją palaikanti ir įgalinanti institucinė struktūra. Todėl išryškėja esminis darnaus vystymosi koncepcijos įgyvendinimo aspektas – institucinės dimensijos svarba.

Institucinė dimensija ir darnus vystymasis

Institucinė dimensija darnaus vystymosi sampratoje imta akcentuoti tik pastarąjį dešimtmetį [19; 21; 26]. Kaip minėta, institucinė dimensija – darnaus vystymosi institucinis aspektas. Mokslinėje literatūroje skiriamos dvi ryškios institucijų sampratos grupės. Pirmoji grupė – orientuojamasi į neformaliąsias institucijas, akcentuojami papročiai, tradicijos ir socialinio elgesio normos (grindžiama asmens morale, vertybėmis, suvokimu ir pan.) [15; 20]; antroji grupė – akcentuojamos formaliosios institucijos, kurių veikla grindžiama įstatymais, tam tikromis taisyklėmis ir kitais veiklą ir struktūrą reglamentuojančiais dokumentais (pvz., įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios organizacijos, teisėsauga ir teisėtvara, vyriausybės agentūros, bankai, švietimo ir mokslo sistema, mokslinių tyrimų ir technologinės plėtros sistema, infrastruktūra, profesinės sąjungos, pašto sistema ir pan.) [1; 14; 22 ir kt.]. Nagrinėjant darnaus vystymosi problematiką, labai svarbios formaliosios institucijos, nes jos turi teisišką ir tiesioginę įtaką darnaus vystymosi plėtrai, o valstybės valdymo ir administravimo organizacijos, veikiančios vietos, regionų, nacionaliniu ar tarptautiniu mastu, atlieka pagrindinį vaidmenį nustatant darnaus vystymosi politikos kryptis ir įgyvendinant numatytas gaires.

Institucionalizavimas apibrėžia procesų sąlygas, kurioms esant kasdienė veikla pasiekia tam tikrą normatyvinį ir kognityvinį nekintamumo laipsnį ir tampa pavyzdinė [17, p. 1–2]. Globalizacijos sąlygomis vis labiau ryškėja globalaus valdymo įtaka visoms sritims, tarp jų ir darniam vystymuisi. Nacionalinės valdžios institucijos valdymo funkciją dalijasi su regioninėmis ir globaliai veikiančiomis tarptautinėmis organizacijomis, institucijomis ar agentūromis. Vis labiau įsigalint decentralizacijos procesams valdžios lygmeniu, didėja ir tarptautinių organizacijų – Jungtinių Tautų Organizacijos, Tarptautinės ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) ir Europos Sąjungos (ES) – vaidmuo, teikiant gerą patirtį. Jungtinių Tautų viešojo administravimo ekspertų komitetas (angl. *United Nations Committee of Experts in Public Administration (UNCEPA)*) pabrėžia, kad geram valstybės valdymui, kartu ir geram instituciniam darnaus vystymosi valdymui būtina priimti iššūkių ugdyti žmonių ir institucijų gebėjimus, nes žmonių, kurie teikia paslaugas, skatina darnaus vystymosi idėjų sklaidą ir diegia reformas, žinios, žinojimas, kaip veikti, ir įgūdžiai yra valstybės veiklos „širdis“ [12, p. 30].

Institucijos, savo veiklą grįsdamos etiniais ir moraliniais principais, naudojasi ne tik valdžios joms suteiktomis galiomis (teisėmis ir pareigomis), bet ir profesionalumo (žinių ir patirties), organizacinės atminties, simbolių bei teisingumo koncepcijomis. Institucinė struktūra, lemianti viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimą, sudaro sąlygas plėtoti ekonomines, socialines veiklas ir aplinkosaugines iniciatyvas, inicijuoti, importuoti, modifikuoti ir skleisti naujas technologijas. Institucionalizavimas kaip politinis procesas, kurio forma ir sėkmė priklauso nuo susijusių veikėjų, besistengiančių jį valdyti, galios [17, p. 5], daro įtaką (skatina arba blokuoja) darnaus vystymosi eigai. Institucijos kuria aplinką, kurioje pradedamos įgyvendinti darnaus vystymosi iniciatyvos; jos nustato sąveikos tarp įvairių ekonominių veikėjų taisykles ir atstovauja darnaus vystymosi „kultūrai“, todėl ir turi įtakos darnaus vystymosi švietimo (mokymosi) proceso dinamikai. Be to, institucinė aplinka ir jos sąlygoti instituciniai apribojimai susiję su valdymo aplinka – institucijoms tikrinant ir kontroliuojant išteklių valdymo (biudžeto valdymo, apskaitos, pirkimų ir t. t.) gebėjimus, darant tam tikrą įtaką bendram investicijų klimatui (įstatymams, teisės aktams ir pan.) ir paslaugų teikimo pagrindiniams vartotojams kokybei. Institucinė aplinka, nustatanti, koku mastu ir kokius išteklius reikia skirti tam tikrai valdymo sričiai, yra neatsiejama nuo įvairių makroekonomikos, infrastruktūros, žmoniškųjų išteklių ir sociokultūrinių aspektų. Ji yra pagrindinė priemonė ekologinėms problemoms identifikuoti, svarstyti ir sprendimams formuoti. Instituciniai sprendimai, puikiai veikiantys vienoje aplinkoje, gali visiškai netikti kitoje be palaikančių normų ar papildomų institucijų [18, p. 22], todėl socialinės, ekonominės ir ekologinės aplinkos analizė per institucinę prizmę yra būtina sąlyga tinkamai formuoti ir įgyvendinti darnaus vystymosi politiką.

Teisės sistema ir jos nustatyta tvarka neužtikrinama, kad šalis vystysis darniai, todėl darnaus vystymosi studijose pabrėžiama, kad būtina orientuotis ir į žmogų, jo savimonės didinimą aplinkos tausojimo, atliekų rūšiavimo ir pan. klausimais. Šiame straipsnyje, nagrinėjant darnaus vystymosi institucinę dimensiją, atsiribota nuo neformalių institucijų, nes įvertinti neformalių institucijų poveikį darniam vystymuisi tiek kokybiškai, tiek kiekybiškai yra sunku: ką vienas asmuo laiko būtinu ir svarbiu aspektu, kitam tai gali neturėti jokios reikšmės. Pirmoji neformalioji institucija, kurioje pradedama ugdyti žmogaus savimonė, yra šeima. Laikui bėgant pereinama į visuomenės lygmenį. Visais lygmenimis įvertinti daromą jų poveikį darnaus vystymosi skatinimui moksliai labai sunku.

Pasaulio banko 2003 m. parengtoje *Pasaulio vystymosi ataskaitoje* (angl. *World Bank's Annual World Development Report*) teigiama, jog nuo institucijų priklauso ne tik darnaus vystymosi politika, bet ir žmogaus elgesys, susijęs su socialinėmis normomis, taisyklėmis [26], todėl institucinis poveikis iš esmės siejamas su socialiniu stabilumu. Remiantis tuo, instituciniai gebėjimai naudojami siekiant išsaugoti ekologiškai jautrius, socialiai ir ekonomiškai teisingus vystymosi rezultatus [21, p. 11]. Mokslinėje literatūroje pripažįstama, kad institucijos daro įtaką ekonominei veiklai, tačiau vis dar nepakanka įrodymų jų poveikiui ekonominiam augimui vertinti, nors instituciniai susitarimai pozityviai veikia pokyčius darnaus vystymosi srityje. Vadinas, institucijų vaidmuo darniam vystymuisi svarbus ne tik dėl ekonominės padėties, bet dar ir dėl to, kad, esant geresnei ekonominei padėčiai šalyje, daugiau

galimybių vykdyti socialines ir aplinkosaugines programas. Socialinių ir aplinkosauginių programų vykdymas – vienas iš darnaus vystymosi tikslų.

Siekiant įgalinti ne tik ekonominę, socialinę ir aplinkosauginę, bet ir institucinę dimensijas, valstybėse reikia sukurti tokią viešąją politiką ir priimti tokius viešojo administravimo sprendimus, kad darnaus vystymosi komponentai galėtų efektyviai veikti ir sąveikauti. Tai galėtų būti pasiekta vadovaujantis gerąja užsienio valstybių patirtimi, atsižvelgiant į viešojo administravimo raidą ir naudojantis jo naujųjų tendencijų teikiamomis galimybėmis, pavyzdžiui, darnaus vystymosi samprata grindžiant naujojo viešojo valdymo koncepcija.

Naujojo viešojo valdymo raiška darnaus vystymosi kontekste

Kintant šiuolaikinio viešojo valdymo sampratai iš naujosios viešosios vadybos į naująjį viešąjį valdymą (toliau – NVV), kinta ir svarbiausi institucijų, veikiančių darnaus vystymosi srityje, siekiai, prioritetai bei veiklos principai. Tarptautinės ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos ir Jungtinių Tautų leidiniuose nurodoma, kad institucijų bei jų tarnautojų veikloje iki šiol dominuoja naujosios viešosios vadybos sąlygotos kompetencijos ir dar nėra išryškėjusios NVV kompetencijos [5, p. 13]. Tačiau atsižvelgiant į tai, jog NVV užtikrina politinių, socialinių ir ekonominių prioritetų pagrindimą visaapimančiu visuomenės konsensusu, galima teigti, jog NVV samprata yra tiesiogiai susijusi su darnaus vystymosi koncepcijoje išdėstytais principais.

Siekiant darnaus vystymosi, akcentuojamas reformų, grįstų teisinių ir teisminių institucijų pertvarkomis, įstatymų valdžia ir valdymu, vaidmuo [19, p. 15]. NVV laikomas demokratinio valdymo sinonimu, kuriuo pabrėžiama valstybės, privataus sektoriaus ir pilietinės visuomenės organizacijų sąveika ekonominio, politinio ir administracinio valdymo srityse [5, p. 13]. Besivystančiose ir išsivysčiusiose šalyse valstybės institutas atlieka svarbų vaidmenį perorientuojant ir performuojant socialines ir ekonomines veiklas dėl jam daromo nuolatinio įvairiapusiško spaudimo [10]:

- privatus sektorius siekia palankesnės rinkos aplinkos ir geresnio balanso tarp valstybės ir rinkos (akcentuojamas ekonominis aspektas);
- piliečiai reikalauja didesnės valdžios atskaitomybės ir atsakomybės bei decentralizacijos (pabrėžiamas socialinis aspektas);
- tarptautinės organizacijos turi įtakos apibrėžiant socialinio, ekonominio ir aplinkosauginio vystymosi tendencijas, kurios gali turėti įtakos net valstybės identitetui (atsiskleidžia visi aspektai – socialinis, ekonominis, aplinkosauginis ir institucinis).

NVV sąlygomis institucijos orientuojasi į aiškius tikslus ir rezultatus piliečiams bei paslaugų gavėjams, veikia efektyviai, atlikdamos aiškiai apibrėžtas funkcijas ir vaidmenis, laikosi vertybių, priima kompetentingus ir skaidrius sprendimus, ugdo gebėjimus, ypač akcentuojant efektyvumą, įtraukia piliečius [24, p. 5]. Todėl šioje aplinkoje darnaus vystymosi institucinė dimensija privalo remtis gerai veikiančiais įstatymų leidžiamaisiais ir rinkiminiais procesais (dalyvavimo ir atskaitomybės principais) bei tvirta teisine ir teismine sistema (įstatymų viršenybe ir žmogaus teisių gynimu). Dar 1997 m. Jungtinių Tautų dokumente *Valdymas žmogaus darniam*

vystymuisi (angl. *Governance for Sustainable Human Development*) buvo akcentuota, kad gerasis viešasis valdymas turi užtikrinti tinkamą tarpininkavimą tarp skirtingų visuomenės interesų, siekiant visos visuomenės poreikius geriausiai atitinkančio konsensuso [10]. Darnaus vystymosi kontekste toks konsensusas turi būti pagrįstas ilgalaikė perspektyva ir strategija, atspindinčiomis istorinį, kultūrinį ir socialinį kontekstą ir integruojančiomis ekonominių ir ekologinių aspektus. Šiame dokumente nurodomi aštuoni NVV bruožai. Šių bruožų sąsajos su darnaus vystymosi dimensijomis aprašytos 1 lentelėje.

1 lentelė. Naujojo viešojo valdymo bruožų ir darnaus vystymosi dimensijų sąsajos

NVV bruožai		Sąsajos su darnaus vystymosi dimensijomis			
Pavadinimas	Esmė	Ekonominė dimensija	Socialinė dimensija	Aplinkosauginė dimensija	Institucinė dimensija
Piliečių dalyvavimas	Organizuota pilietinė visuomenė.	- Kurdami ekonominį produktą, ekonomikos subjektai užtikrina socialinę gerovę ne tik sau, bet ir valstybei. - Savo interesų įtvirtinimas valstybės ekonominėje politikoje.	- Keitimasis informacija ir patirtimi. - Teisė viešai reikšti savo poreikius ir jiems atstovauti. - Pagalba socialiai pažeidžiamoms grupėms.	- Prielaidos gamtos apsaugai. - Ekologinių idėjų sklaida. - Darnaus vystymosi tarptautinių programų bei strategijų sudarymas ir skatinimas jas įgyvendinti.	- Teisės aktų leidybos inicijavimas. - Į(si)traukimas į aplinkos apsaugos prevencinių priemonių kūrimą, įgyvendinimą.
Teisinė valdžia	Aiški teisinė struktūra; žmogaus teisių apsauga.	- Ekonomikos subjektų veiklos reguliavimo aiškumas. - Aiški ekonominės atsakomybės sistema.	- Aiški socialinės atsakomybės sistema. - Žmogaus teisių apsaugos sistema. - Nepriklausomų ir nešališkų teisiųjų paslaugų teikimas. - Žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimas viešosios tvarkos priemonėmis.	- Ekonominių aplinkos apsaugos priemonių (aplinkosauginių mokesčių, ekologinių licencijų ir kt.) įgyvendinimas.	- Teisės aktų leidyba. - Darnaus vystymosi programų ir strategijų įgyvendinimas. - Aplinkos apsaugos prevencinių priemonių įgyvendinimo administravimas.
Skaidrumas	Laisvai prieinama informacija; teisiškai pagrįstas sprendimų priėmimas ir jų vykdymas.	- Socialiai atsakingas verslas. - Ekonominių sprendimų pagrįstumas valstybės teisės aktais. - Laisvai prieinama informacija verslo kūrimui, plėtrai ir inovatyvumui.	- Suvokiamo turinio informacija pateikiama viešai, tiesiogiai ir laisvai prieinamu būdu. - Sprendimų socialinė atsakomybė.	- Informacijos aplinkosaugos klausimais sklaida. - Aplinkosauginių sprendimų priėmimo ir įgyvendinimo pagrįstumas.	- Siekis mažinti šešėlinės ekonomikos mastus. - Valstybės valdymo ir administravimo institucijų sprendimų teisėtumas, teisingumas ir kontrolė.

1 lentelė (tęsinys). Naujojo viešojo valdymo bruožų ir darnaus vystymosi dimensijų sąsajos

<i>NVV bruožai</i>		<i>Sąsajos su darnaus vystymosi dimensijomis</i>			
<i>Pavadinimas</i>	<i>Esmė</i>	<i>Ekonominė dimensija</i>	<i>Socialinė dimensija</i>	<i>Aplinkosauginė dimensija</i>	<i>Institucinė dimensija</i>
Jautrumas	Reakcija laiku į visų interesų grupių poreikius.	- Greita reakcija į ekonominę nuosmukį ar finansinę krizę. - Dezinformacijos įtaka ekonominiams procesams. - Reakcija į tarptautinius, nacionalinius ir vietinius institucinius sprendimus.	- Socialiai pažeidžiamų grupių poreikių tenkinimas atitinkamu laikotarpiu. - Parama laiku, kad būtų panaikinti ekologiniai krizių padariniai.	- Siekiamybė neat-sinaujinančius išteklius pakeisti atsinaujinančiais. - Ekologinių krizių padarinių panaikinimas.	- Deklaruojamas siekis tarnauti visoms interesų grupėms. - Politinių ir teisi-nių sprendimų priėmimas reaguojant į aplinkos pokyčius. - Prevencinių priemonių suaktyvinimas.
Konsensusas	Tinkamas tarpininkavimas tarp skirtingų interesų.	- Ekonominių subjektų bendradarbiavimas organizaciniu lygmeniu.	- Socialinių grupių bendradarbiavimas organizaciniu lygmeniu.	- Tarptautinių ir nacionalinių organizacijų atstovavimas, siekiant konsensuso.	- Tinkamas tarpininkavimas tarp skirtingų interesų. - Viešojo intereso įteisinimas.
Teisingumas	Vienodos galimybės visiems individams ar jų grupėms, kad būtų užtikrinta socialinė gerovė.	- Teisingas ekonominis atlygis. - Teisė naudotis visomis sąlygomis verslo kūrimui, plėtrai ir inovatyvumui.	- Socialinės grupės jaučiasi visavertėmis visuomenės narėmis. - Teisė naudotis sukurtais visuomeninėmis ir privačiomis gėrybėmis.	- Visų visuomenės grupių teisė vienodai ir teisingai naudotis gamtos ištekliais. - Teisė į išteklių naudojimo ribotumą.	- Sąlygų teisingumui įgyvendinti suformavimas ir palaikymas. - Ekonominių, socialinių ir ekologinių sąlygų įteisinimas.
Efektyvumas ir veiksmingumas	Racionalus turimų išteklių panaudojimas.	- Efektyvi ir veiksminga ekonominė veikla. - Ekonominės grąžos užtikrinimas.	- Optimalus poreikių patenkinimas. - Socialinės gerovės užtikrinimas.	- Subalansuotas gamtos išteklių naudojimas. - Gamtos apsaugos vykdymas.	- Racionalus interesų grupių poreikių tenkinimas. - Efektyvi valstybės politika.
Atskaitomybė	Vieša atskaitomybė visuomenei ir institucijoms dalininkams.	- Teisė į konfidencialią verslo informaciją. - Ataskaitų už vykdomą veiklą teikimas.	- Viešų asmenų atskaitomybė ir atskaitingumas už savo veiklą ir sprendimus. - Teisė gauti ataskaitas.	- Aplinkosaugos normų įgyvendinimo vertinimas.	- Skaidrumo ir teisinės valdžios priemonių naudojimas. - Aplinkosaugos normų nustatymas, įgyvendinimo kontrolė.

Šaltinis: sudaryta autorių pagal [10].

Nepaisant NVV esminių savybių (atvirumo, prieinamumo, atskaitomybės, įtraukiamumo, numatomumo ir skaidrumo) universalumo, jos gali kisti atsižvelgiant į nacionalinės teisės sistemą, tačiau jos stiprios tarptautinės teisės dokumentuose, ginančiuose žmogaus teises [19, p. 16]. Tai gali būti reikšminga prielaida institucijoms tinkamai organizuoti visų sričių, tarp jų ir darnaus vystymosi, valdymo ir administravimo procesus.

Darnaus vystymosi atveju NVV akcentuoja keturias pagrindines veiklas: gamtos išsaugojimą, mokslą, galimybių investicijoms sudarymą, vietos poreikių tenkinimą, panaudojant įvairias priemones (pvz., planavimą, reguliavimą, išlaidų formavimą, pajamų gavimą, sutarčių sudarymą ir pan.). Tam, kad NVV veiktų darnaus vystymosi keliu, jis dar turi remtis tvirtomis aplinkos apsaugos, socialine ir ekonomine politikomis, demokratinėmis, į piliečių poreikius reaguojančiomis institucijomis, teisės normomis, antikorupcinėmis priemonėmis, lyčių lygybe ir investicijoms imlia aplinka. Taigi būtent NVV įgalina aiškų ir efektyvų žmoniškųjų, gamtos, ekonominių ir finansinių išteklių valdymą teisingo ir darnaus vystymosi sąlygomis. Nors NVV pagrįstas teisingų sprendimų priėmimo procedūrų laikymusi visuose viešojo intereso lygmenyse, pilietinės visuomenės įsitraukimu į sprendimų priėmimą, teisių ir pareigų gynimu teisinėmis priemonėmis, jis pats savaime dar negarantuoja visuomenės gerovės ir darnaus vystymosi, tačiau tinkamai funkcionuojančios valdymo institucijos skatina socialinį stabilumą ir teisinį tikrumą [19, p. 16].

Institucijos padeda piliečiams siekti darnos, suteikia lygias galimybes ir užtikrina socialinį, ekonominį ir politinį priėjimą prie išteklių. Valstybės institucijos teikia svarbų indėlį žmogaus teisių palaikymo, aplinkos apsaugos, stabilių makroekonominių sąlygų sudarymo, sveikatos apsaugos standartų palaikymo, išteklių judėjimo teikti svarbiausias viešąsias paslaugas, tvarkos palaikymo ir infrastruktūros formavimo, saugumo bei socialinės harmonijos užtikrinimo ir kt. srityse. Siekiant, kad valdžios ir viešojo sektoriaus institucijos tinkamai atliktų savo darbą, būtina nustatyti problemas, suformuoti darbotvarkes ir sukurti žmonėms galimybes veikti ir dirbti kartu, kuriant atviros valdžios idėją ir formuojant atitinkamą viešąją politiką idėjai įgyvendinti [25, p. 11–12]. Tai dar kartą pabrėžia institucinės dimensijos (ypač formalių institucijų) svarbą.

Nepaisant įvairių ekonominių, aplinkos ir socialinių bruožų, valdžios sistemų ir įvairiapusiškos patirties (istorijos, geografinio ir politinio konteksto, ekonomikos raidos, išteklių ribotumo), visos valstybės privalo atsižvelgti į sunkumus, kuriuos sąlygoja įvairios institucinės ir socialinės kliūtys, kad kuo geriau reaguotų į darnaus vystymosi imperatyvą [9, p. 31]. Šiuo tikslu turi būti pasinaudojama NVV ir institucijų tinklo teikiamomis galimybėmis, nes tik taip valstybė ar jų grupė gali pasiekti darnos ekonominėje, socialinėje ir aplinkosauginėje srityse.

Išvados

1. Įvertinus ir apibendrinus Lietuvos ir užsienio autorių mokslo darbuose pateiktą darnaus vystymosi sampratą, galima teigti, kad darniu vystymusi gali būti laikomas toks procesas, kuriame užtikrinamas ilgalaikis ekonomikos augimas, darnus socialinis

vystymasis bei racionalus aplinkos išteklių panaudojimas institucine sistema grįstoje demokratinėje visuomenėje, integruojant ekonominių, socialinių ir aplinkosauginių tikslų įgyvendinimą institucinėje plotmėje į vieningą vystymosi kontekstą; demokratinės visuomenės ir jos narių poreikių tenkinimo pagrindu tampa visų keturių darnaus vystymosi dimensijų tikslai ir principai.

2. Darnaus vystymosi koncepcijoje išryškinius institucinės dimensijos vaidmenį pastebima, kad, siekiant subalansuotai patenkinti ekonominius, socialinius ir ekologinius poreikius, būtina sudaryti formalių institucijų tinklą. Toks tinklas suformuotų tinkamą aplinką darnaus vystymosi mechanizmams veikti, įgalintų institucijas efektyviai, veiksmingai ir atsakingai įsitraukti į darnos formavimo, palaikymo ir rėmimo sistemą, teigiamai veiktų valstybinės veiklos rodiklius.

3. NVV pabrėžia institucinės dimensijos įvedimo tikslingumą, nes institucijos, savo veikloje įgyvendindamos NVV principus, suformuoja lygiomis teisėmis pagrįstą socialinę, ekonominę ir aplinkosauginę prieigą prie viešųjų gėrybių ir valstybės išteklių, laviruodamos tarp įvairių socialinių grupių ir jų interesų padeda siekti darnaus vystymosi tikslų, sudaro prielaidas perspektyviniam visuomenės siekių ir poreikių subalansuotumui.

Literatūra

25. Claessens, S., Ueda, K., Yafeh, Y. Financial Frictions, Investment, and Institutions. *IMF Working Paper*, 2010, No. 10 (231), p. 1–45.
26. Čiegis R., Tamošiūnas, T., Ramanauskienė, J., Navickas, K. *Darnaus industrinių zonų vystymosi vertinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2010.
27. *Darnaus vystymosi rodikliai (2011)*. Lietuvos statistikos departamentas, 2012. [http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/Darnus_vystymasis_2011.pdf?PHPSESSID=\[2012-03-12\]](http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/Darnus_vystymasis_2011.pdf?PHPSESSID=[2012-03-12]).
28. Dasgupta, P. Measuring Sustainable Development: Theory and Application. *Asian Development Review*, 2007, Vol. 24, No. 1, p. 1–10.
29. Domarkas V. Viešojo administravimo paradigmos kaitos atspindžiai dešimtmečio pabaigos publikacijose. *Viešoji politika ir administravimas*, 2011, T. 10, Nr. 1, p. 9–16.
30. Du Pisani, J. A. Sustainable Development – Historical Roots of the Concept. *Environmental Sciences*, 2006, 3 (2), p. 83–96.
31. Engel, J. R., Engel, J. G. *Ethics of Environment and Development: Global Challenge, International Response*. London: Belhaven Press and Tucson: University of Arizona Press, 1990.
32. Estes, R. J. Toward Sustainable Development: From Theory to Praxis. *Social Development Issues*, 1993, 15 (3), p. 1–23.
33. *Governance for Sustainable Development. Five OECD Case Studies*. OECD, 2002. <http://www.ulb.ac.be/ceese/nouveau%20site%20ceese/documents/oecd%20governance%20for%20sustainable%20development%205%20case%20studies.pdf> [2012-07-03].
34. *Governance for Sustainable Human Development*. A UNDP Policy Document. United Nations Development Programme, January 1997. <http://mirror.undp.org/magnet/policy/> [2012-07-03].
35. Hjorth, P., Bagheri, A. Navigating Towards Sustainable Development: A Systems Dynamics Approach. *Futures*, 2006, 38, p. 74–92.

36. *Human Resources for Effective Public Administration in a Globalized World*. United Nations, New York. UN-DESA, 2005. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UN/UNPAN021329.pdf> [2010-02-06].
37. Kates, R. W., Parris, T. M., Leiserowitz, A. A. What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values and Practice. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 2005, Vol. 47, No. 3, p. 8–21.
38. Masron, A., Abdullah, H. Institutional Quality as a Determinant for FDI Inflows: Evidence from ASEAN. *World Journal of Management*, 2010, Vol. 2, No. 3, p. 115–128.
39. North, D. C. *Institucijos, jų kaita ir ekonomikos veikmė*. Vilnius: Eugrimas, 2003.
40. Pearce, D. W., Barbier, E., Markandya, A. *Sustainable Development: Economics and Environment in the Third World*. UK: Biddles Ltd., Guildford and King's Lynn, 1990.
41. Powell, W. W. *The New Institutionalism*. Sage Publishers, 2007. [http://www.stanford.edu/group/song/papers/New Institutionalism.pdf](http://www.stanford.edu/group/song/papers/New%20Institutionalism.pdf) [2010-02-03].
42. Rodrik, D., Subramanian, A., Trebbi, A. *Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development*. NBER Working Paper 9305, 2002. [http://www.hks.harvard.edu/fs/drodrik/ Research%20papers/institutionsrule,%205.0.pdf](http://www.hks.harvard.edu/fs/drodrik/Research%20papers/institutionsrule,%205.0.pdf) [2012-03-12].
43. Sachiko, M., Durwood, Z. *Rule Of Law, Good Governance, and Sustainable Development*. Proceedings of the Seventh International Conference on Environmental Compliance and Enforcement, 2011, p. 15–21. <http://www.conserveafrica.net/2011/03/rule-of-law-good-governance-and.html> [2012-07-03].
44. Skoog, G. E. *Supporting the Development of Institutions – Formal and Informal Rules*. UTV Working Paper No. 3. Swedish International Development Corporation Agency, 2005.
45. Stratford, E., Davidson, J., Lockwood, M., Griffith, R., Curtis, A. *Sustainable Development and Good Governance: The 'Big Ideas' Influencing Australian NRM*. Report No. 3 of the Project „Pathways to Good Practice in Regional NRM Governance“, 2007. <http://www.geog.utas.edu.au/geography/nrmgovernance/Documents/Report%203.pdf> [2012-07-03].
46. Šeputienė J., Norkuvienė A., Rimkevičienė A. Pasaulio šalių ekonominių skirtumų analizė institucinės aplinkos kontekste. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2010, Nr. 1 (17), p. 101–111.
47. *The Future We Want*. Rio+20 United Nations Conference on Sustainable Development. Rio de Janeiro, 2012, A/CONF.216/L.1. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/381/64/PDF/N1238164.pdf?OpenElement> [2012-07-03].
48. *The Good Governance Standard for Public Services*. The Independent Commission for Good Governance for Public Services (UNESCAP), 2004. http://www.cipfa.org.uk/pt/download/governance_standard.pdf [2012-07-03].
49. West, D., Noveck, B. S., Sirianni, C. *Innovation in Government: How to Make the Public Sector Faster, Smarter and More Connected*. Washington: The Brookings Institution, 2009. http://www.brookings.edu/~media/Files/events/2009/0617_government_innovation/20090617_innovation.pdf [2009-11-12].
50. *World Bank's Annual World Development Report*. Institutions for Sustainable Development, 2003. <http://www.rrojas.databank.info/wdr03/ch3.pdf> [2012-07-03].

Vladislavas Domarkas, Vita Juknevičienė, Roberta Kareivaitė

The Role of Institutional Dimension in the Conception of the Sustainable Development

Abstract

The article analyses the role of the institutional dimension's in the conception of the sustainable development. It reflects in the identification of the equivalence of the institutional dimension towards social, economical and ecological dimensions; it manifests the significance of the New Governance in the sustainable development's policy and it's modeling and implementing processes. During the research the idea was substantiated, that the state governance and the public administration organizations should be actively involved in processes of the structuring and the permanent enhancing of the appropriate provisions for the sustainable development, because the objective of the sustainability is making the impact on the states' policy increasingly through the global organizations' information channels and its institutional nets.

Vladislavas Domarkas – Kauno technologijos universiteto Socialinių mokslų fakulteto Viešojo administravimo katedros profesorius, technologijos mokslų habilituotas daktaras.

E. paštas: vladislavas.domarkas@ktu.lt

Vita Juknevičienė – Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto Viešojo administravimo katedros asistentė.

E. paštas: v.juknevicienne@gmail.com

Roberta Kareivaitė – Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto Ekonomikos katedros lektorė, socialinių mokslų (ekonomikos) daktarė.

E. paštas: kareivaite.roberta@gmail.com

Vladislavas Domarkas, Doctor Habilitatus of Technological Sciences, is a Professor at the Department of Public Administration, Faculty of Social Sciences, Kaunas University of Technology.

E-mail: vladislavas.domarkas@ktu.lt

Vita Juknevičienė, is an Assistant at the Department of Public Administration, Faculty of Social Sciences, Šiauliai University.

E-mail: v.juknevicienne@gmail.com

Roberta Kareivaitė, Doctor of Social Sciences (Economics), is a Lecturer at the Department of Economics, Faculty of Social Sciences, Šiauliai University.

E-mail: kareivaite.roberta@gmail.com

Straipsnis įteiktas redakcijai 2012 m. liepos mėn.; recenzuotas; parengtas spaudai 2012 m. rugsėjo mėn.